

Johanna Margaretha Lemker van Breda, 1685-1738

door Kees Schilder

Op 18 september 1685 werd in de Bovenkerk in Kampen Johanna Margaretha Lemker gedoopt. In dezelfde kerk werd zij 53 jaar later, na een leven vol van verdriet en tegenslagen, ook begraven. Er zijn van haar geen eigenhandig geschreven brieven of andere aantekeningen bewaard gebleven, maar in de Kamper archieven bevinden zich een aantal andere documenten waaruit feiten over haar bestaan en hoe zij over bepaalde zaken dacht, kunnen worden afgeleid. Haar afkomst kan, om te beginnen, precies worden vastgesteld.

Afkomst van vaders zijde

Haar vader was Caspar Hendrik Lemker. Hij werd in 1672, toen hij bijna 16 jaar oud was, ingeschreven als student aan de juridische faculteit in Leiden. Daar promoveerde hij enkele jaren later tot doctor juris. Hij was geboren in Vollenhove als zoon van Johan Lemker, die aanvankelijk secretaris en later burgemeester van Vollenhove was en van Rudolfina ter Barchorst. Caspar Hendrik werd op 6 januari 1679 ingeschreven als burger van Kampen, waar hij waarschijnlijk enige tijd de advocatuur uitoefende. Reeds in 1681 werd hij gekozen in de Gezworen Gemeente, maar daarin nam hij geen zitting, want hij werd aansluitend gekozen tot lid van de Raad. Het lidmaatschap van de Raad van Kampen, die bestond uit schepenen en raden die bij toerbeurten het dagelijks bestuur in de stad uitoefenden, hield in dat men de persoonlijke titel 'burgemeester' mocht voeren. Vanaf de 16de eeuw bestond de Raad - ook wel Magistraat genoemd - uit 14 leden, zodat er dus altijd veertien Kampenaren waren die met de titel burgemeester moesten worden aangeduid.¹

Toen in 1693 zijn schoonvader stierf, werd Caspar Hendrik diens opvolger als griffier van de Staten van Overijssel. Deze functie oefende hij uit naast die van lid van de Raad van Kampen. Hij stierf op 30 januari 1707 en werd op 4 februari daaropvolgend begraven in de Bovenkerk.²

Afkomst van moeders zijde

De moeder van Johanna Margaretha was Margaretha Maria van Breda, dochter van Rutger van Breda, die van 1649 tot 1675 secretaris van Kampen was en daarna tot zijn dood in 1693 de functie van griffier van de Staten van Overijssel bekleedde, en van Johanna Aymery, die uit een Frans protestants geslacht stamde. Margaretha Maria van Breda had in eerste huwelijk Antonie Beeldsnijder Steenberg tot man gehad. Zij was in 1671 op 16-jarige leeftijd met hem in het huwelijk getreden. Antonie stierf in 1676 op 34-jarige leeftijd als burgemeester van Kampen. Zijn weduwe, bij wie hij een dochter Geertruid en een zoon Johan had gekregen, hertrouwde in 1680 met Caspar Hendrik Lemker.

Het echtpaar Lemker/Van Breda kreeg zeven kinderen, waarvan de eerste drie op zeer jeugdige leeftijd overleden. Van één van de kinderen is de doopinschrijving niet te vinden, één werd gedoopt in de Bovenkerk, één in de Broederkerk en vier in de Waalse of Franse kerk.³

De jaren met man en kinderen

Van de eerste jaren van het leven van Johanna Margaretha is niets bekend. Hoewel zij in de gereformeerde Bovenkerk werd gedoopt, was zij ongetwijfeld lidmaat van de Franse of Waalse kerk. Vier van haar broers en zusters waren gedoopt in die kerk, die door de gereformeerden als een gelijkwaardige geloofsgemeenschap werd beschouwd. In de lidmatenregisters van de gereformeerde kerk van Kampen komt haar naam niet voor, waaruit blijkt dat zij daar geen belijdenis heeft gedaan; de lidmatenregisters van de Franse kerk zijn helaas niet alle bewaard gebleven. In haar ondertrouwinschrijving, die in de registers van de gereformeerde kerk te vinden is, staat dat zij een attestatie van de Franse kerk meebracht. Haar grootmoeder Johanna Aymery zal er debet aan zijn geweest dat de familie tot de Franse (gereformeerde) kerk was toegetreden. Het lidmaatschap van die kerk gaf enig aanzien. De Franse gemeente vormde een kleine minderheid in het gereformeerde Kampen en de meeste leden behoorden tot de bovenlaag van de bevolking. De diensten werden gehouden in het Frans, een taal die de gewone burgerij niet machtig was.

Johanna Margaretha werd waarschijnlijk door haar ouders eerst naar een zogenaamde Duitse school gestuurd om te worden onderwezen in lezen, schrijven en rekenen. Daarna zal zij vermoedelijk lessen hebben gevolgd bij een Franse schooljuffrouw. Meisjes van haar stand moesten behalve lezen en schrijven in het Neder-Duits ook de Franse taal beheersen en kennis hebben van andere zaken die bij konden dragen tot hun algemene ontwikke-

ling. In een later document zegt zij dat zij enige tijd heeft gewoond in Vollenhove; mogelijk was zij daar ter voltooiing van haar opvoeding. Bij wie zij daar woonde is niet te vinden in Kamper bronnen.

Op 28 mei 1705 trouwde zij in Kampen, 19 jaar oud, met de edelman Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel, geboren op 8 februari 1676 in Kampen als zoon van burgemeester Reinier Gansneb genaamd Tengnagel en de - ook adellijke - Adriana Sibilla Sloet.⁴

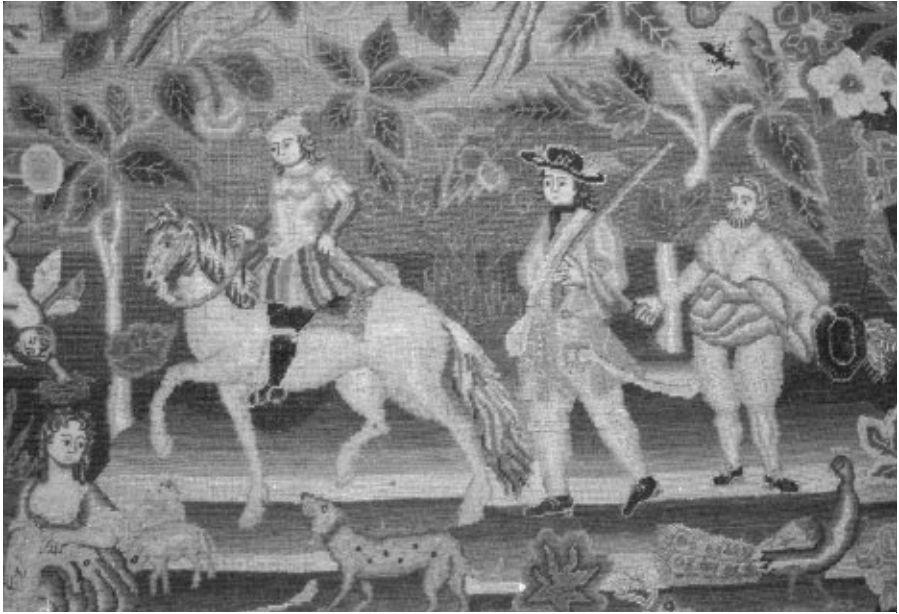
Wolter Herman werd in 1704, dus nog voor hij trouwde, gekozen tot lid van de Gezworen Gemeente, van waaruit hij twee jaar later werd gekozen in de Raad, waarin hij tot zijn dood zitting bleef houden. Als vertegenwoordiger van de stemhebbende stad Kampen was hij van 7 februari 1707 tot 1 mei 1708 en van 1 november 1712 tot 30 april 1714 lid van Gedeputeerde Staten

van Overijssel. Waarschijnlijk woonde Wolter Herman met zijn gezin in het huis dat nu bekend is als Oudestraat nr. 97. Dit huis werd door zijn moeder in 1679 in rechte verworven als compensatie voor een niet betaalde schuld. Later wordt Wolter Herman genoemd als eigenaar van dit huis en vanaf 1716 zijn weduwe en erfgenamen.⁵

Huis Oudestraat 97. Dit was het woonhuis van Johanna Margaretha Lemker en tevens het huis dat na haar dood de zetel zou moeten worden van de door haar te stichten fundatie.

Het echtpaar Gansneb/Lemker kreeg zes kinderen, allen in de gereformeerde kerk in Kampen gedoopt: Reinier Lodewijk, gedoopt 16 januari 1707, Margaretha Maria Geertruid, gedoopt 19 augustus 1708, Caspar Hendrik, gedoopt 18 juni 1710, Adriana Sibilla, gedoopt 15 april 1712, Caspar Hendrik, gedoopt 13 september 1713 en opnieuw een Caspar Hendrik, gedoopt 10 maart 1715. De drie kinderen met de naam Caspar Hendrik stierven alle drie op ongeveer één-jarige leef-

Detail van het door Adriana Sibilla Gansneb genaamd Tegnagel geborduurde tafelblad. In de voorstelling zijn de initialen A.S.G.G.T. en het jaartal 1727 verwerkt. Stedelijk Museum Kampen.

tijd, het meisje Margaretha Maria Geertruid werd nog geen vier jaar oud op 28 mei 1712 begraven in de Bovenkerk. In september 1715 stierf ook de vader van de kinderen; hij werd op 30 september 1715, 39 jaar oud, begraven in de Bovenkerk.

Johanna Margaretha bleef achter met zonen Reinier Lodewijk en Caspar Hendrik en dochter Adriana Sibilla. Caspar Hendrik, het jongste kind en de derde van die naam, stierf een half jaar na zijn vader. Tussen 1711 en 1716 ontvielen Johanna Margaretha dus haar man en vier van haar kinderen.

Johanna Margaretha en haar broers Rutger en Johan voegden toen zij volwassen waren hun moeders naam bij hun familienaam zodat zij in de bronnen ook wel als Lemker van Breda voorkomen. De tak van de familie Van Breda waartoe hun moeder had behoord, was in mannelijke lijn uitgestorven met hun grootvader Rutger van Breda. Door de toevoeging bleef de naam Van Breda dus voortleven.

Hoewel zij bij de dood van haar man nauwelijks 30 jaar oud was, is Johanna Margaretha niet hertrouwd. Bij het gewone volk, dat arm was en nauwelijks geld had te besteden aan de verzorging van de kinderen, hertrouwde een weduwe of weduwnaar meestal uit financiële noodzaak, maar dat was

bij de bemiddelde Johanna Margaretha niet nodig. Misschien wilde zij niet het risico lopen om - jong als zij nog was - opnieuw kinderen te krijgen en die later weer door een vroegtijdige dood te moeten missen. Het is ook mogelijk dat zij geen enkele behoefte had zich opnieuw aan een man te binden. Hoe dit ook zij, zij bleef met zoon Reinier Lodewijk en dochter Adriana Sibilla wonen in het van de Tengnagels afkomstige huis.

Van haar beide overgebleven kinderen weten we maar weinig. Van de naar haar grootmoeder Sloet genoemde dochter Adriana Sibilla is bekend dat zij in 1727, toen zij 15 jaar was, een tafelblad heeft geborduurd in een steek die 'petit point' werd genoemd. De familie bezat twee van dergelijke tafeltjes, waarvan de andere door de moeder geborduurd werd. Het door Adriana Sibilla vervaarde tafeltje, dat in een nog aan te halen testamentscodicil genoemd wordt, bevindt zich in het Kamper museum; het draagt de geborduurde initialen A.S.G.G.T. en het jaartal 1727.⁶ Adriana Sibilla is maar 18 jaar oud geworden. Zij werd op 28 juli 1730 begraven in de Bovenkerk.

Zoon Reinier Lodewijk was 16 jaar oud toen hij zich op 15 september 1723 liet inschrijven als student aan de academie te Harderwijk. Later studeerde hij in Utrecht, waar hij, zoals uit zijn moeders testament blijkt, omging met twee jonge graven van Rechteren, die ook student waren.⁷ Ook Reinier Lodewijk is niet oud geworden. Op 5 september 1730 werd hij, pas 23 jaar oud, begraven in de Bovenkerk. Slechts enkele maanden na de dood van haar dochter bracht Johanna Margaretha dus ook haar laatste kind naar het graf.

Op 28 mei 1705, dus veertien dagen voor zij in het huwelijk zouden treden, hadden Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel en Johanna Margaretha Lemker van Breda een akte van huwelijksvoorwaarden laten opstellen, iets wat in hun kringen eerder regel dan uitzondering was. De originele akte is niet bewaard gebleven, maar in het testament dat Wolter Herman op 31 maart 1712 maakte, bepaalde hij dat de huwelijksvoorwaarden van kracht moesten blijven.⁸ Zijn vrouw zou na zijn dood het vruchtgebruik genieten van zijn hele nalatenschap, waaronder leengoederen, allodiale goederen en waardepapieren. Als hij zou komen te sterven vóór zijn vrouw en ook als al hun kinderen als minderjarigen zouden overlijden vóór hun moeder, zou zijn vrouw alle meubels, linnen, wol, koper, tin, goud, zilver, contant geld en alle verschenen renten en landpachten in eigendom krijgen; obligaties echter uitdrukkelijk uitgezonderd. Johanna Margaretha moest zijn begrafenis en al zijn openstaande schulden voldoen van de aan haar gelegateerde eigendommen. De laatste bepaling in Wolter

Hermans testament behelst dat als zijn vrouw hem en hun kinderen (als die als minderjarigen zouden sterven) zou overleven, zij zijn erfgename zou zijn, echter onder de last van fidei-commis ten behoeve van zijn naaste familie, waarbij het haar vrij zou staan wie van die naasten zij zou begunstigen.⁹

Het eerste testament

Wie Johanna Margaretha ten aanzien van de laatste bepaling in het testament van haar man in gedachten had, blijkt uit het testament dat zij als kinderloze weduwe maakte op 22 augustus 1731.¹⁰ Aan de voorwaarden was helaas door het noodlot voldaan. Zij had haar man overleefd en al haar kinderen waren als minderjarigen gestorven.

Het testament is een interessant document dat, hoewel het later door Johanna Margaretha is herroepen, niet met een paar zinnen mag worden afgedaan. Enkele zaken dienen in het bijzonder te worden vermeld, waarbij ik het niet zal hebben over erflaatsters mening omtrent dood en hiernaams, want in bijna alle testaments werden die zaken standaard opgenomen. De moeder of voogd van de vrouwlijke partij, die dikwijls rechtskundige was, had daar zijn eigen fraaie woorden voor.

Om te beginnen legateerde zij aan de Armenstaat van Kampen 1000 gulden en aan de Bovenkerk en de Buitenkerk elk twee goudgulden. Bovendien legateerde zij aan beide genoemde kerken en aan de Franse kerk zilveren schotels en kannen om te gebruiken bij de kerkelijke ceremoniën. Aan wijlen haar mans nichten en neef Anna Catharina, Johanna Reinira en Adriaan Sloet, kinderen van de Deventer burgemeester Harman Johan Sloet, legateerde zij het aandeel dat haar man bezat in het erf De Vossenbergh aan de Zwartendijk. Verder legateerde zij nog zilveren en gouden voorwerpen aan oom Joan Lemker, nicht Geertruid Margareta Daendels, nicht Roedolfina Daendels, neef Luijer Egbert Daendels en nichtje Frederika Sloet. Aan de beide graven Van Regteren Almelo, die met wijlen haar zoon aan de academie te Utrecht studeerden, legateerde zij een gouden ostagierspenning, een paarlemoeren snuifdoos en een gouden rijksdaalder.¹¹ Aan de heer Van Houten te Harderwijk, die ook met haar zoon had gestudeerd, legateerde zij een gouden munt. Verder legateerde zij nog enkele zilveren voorwerpen met ingegraveerde wapens Tengnagel-Lemker aan de Kamper predikant Hogenberg, de Zwolse predikant (Waalse kerk) Louis en de Delftse predikant Snetlage. Aan de Kamper burgemeester Gosen van der Linde legateerde zij een zilveren koffiekannetje en aan Gesina van Renoij, weduwe Ten Oever een kapitaal van 5000 gulden in obligaties.

Juffrouw Alewijn te Amsterdam werd begunstigd met de groene satijnen geborduurde japon van wijlen haar dochter, een aantal kanten mutsen en een briljanten speld. Haar dienstboden zouden na haar dood een jaargeld van 40 gulden krijgen voor de duur van hun verdere leven.

Aan de stad Kampen legateerde zij haar bibliotheek om die samen te voegen met de stadsbibliotheek.

De meest opmerkelijke bepaling in dit testament van Johanna Margaretha is de volgende. Tot haar erfgename benoemt zij een nog te stichten fundatie die de opleiding tot predikant moet betalen voor een aantal personen. Die fundatie zal eigenaresse worden van haar allodiale goederen, leengoederen, de 3000 gulden die wijlen haar man haar bij huwelijksvoorwaarden heeft gegeven en de rest van haar nalatenschap. Hierbij zijn inbegrepen de som van 1540 gulden die haar man in 1705 had geleend van Adriana Geertruid Tengnagel, welke lening door testatrice in 1716 was afgelost, en de aan haar toegevallen legitieme porties van de erfenissen van wijlen haar man en van de drie kinderen die na hun vader zijn overleden.

De fundatie

De fundatie die zij wil stichten moet aangewezen studenten gedurende vijf jaar onderhouden met 300 gulden per jaar voor hun levensonderhoud en andere kosten en een bedrag van 50 gulden per jaar voor de aanschaf van boeken. Als zij proponent worden, zullen zij nog 150 daalders per jaar ontvangen om hun studie te voltooien, doch die toelage zal stoppen als zij worden beroepen. De gereformeerde predikanten van Kampen moeten de keuze maken wie door de fundatie zullen worden aangewezen, waarbij voorwaarden zijn dat de gekozenen de Triviale School zullen hebben afge maakt en niet zelf in staat zijn de studie voor predikant te bekostigen. Kamper zonen van deugdzame ouders zullen de voorkeur genieten, terwijl andere Overijsselaars vóór personen uit andere provincies zullen komen. Als de Kamper predikanten het over de nominaties niet eens kunnen worden, moet de classis worden ingeschakeld en als ook daar geen overeenstemming kan worden bereikt, zullen twee professoren in de theologie, een uit Leiden en een uit Utrecht, op kosten van de fundatie naar Kampen moeten worden gehaald om een uitspraak te doen. De Kamper predikanten mogen een proponent wiens studie door de fundatie was betaald naar 'Persilvanien' zenden om daar het geloof te bevorderen. De zendeling zou een jaargeld van 600 gulden genieten.

Van de inkomsten van de fundatie mag driekwart worden gebruikt voor toelagen en tractementen. De rest moet in kas blijven. Als het kasgeld is

aangegroeid tot 2000 gulden, dan moet dat bedrag worden belegd. Zodra het inkomen van de fundatie met 400 gulden per jaar is vermeerderd, mag er weer 350 gulden per jaar worden besteed aan een nieuwe student.

Alle niet vermaakte of gelegateerde roerende goederen van de erfstaatster moeten aan de meest biedende worden verkocht ten behoeve van de fundatie. Ook haar huizenbezit in Kampen moet te gelde worden gemaakt. De op haar boerenerven staande huizen moeten - om de last van het onderhoud kwijt te zijn - tegen taxatiewaarde worden overgedragen aan de pachters. Deze pachters moeten ermee akkoord gaan dat zij bij vertrek hun huizen tegen taxatiewaarde zullen overdoen aan hun opvolgers, welke regel door de stad Kampen ook wordt gehanteerd voor de pachters op het Kampereiland. De executeurs van Johanna Margaretha's testament moeten direct na haar dood een inventaris van al haar bezittingen opmaken in drievoud en exemplaren bezorgen bij de gezamenlijke Kamper predikanten, bij de classis Kampen en bij de Overijsselse synode.

De oudste Kamper predikant zal van de fundatie de bewindvoerder en administrateur zijn. Mocht hij voor de eer bedanken dan zal de op een na oudste die taak op zich mogen nemen. Eens per jaar zal de rekening van de administrateur worden gecontroleerd door de andere Kamper predikanten en twee aangewezen predikanten van de classis. De administrateur mag twee paarden laten weiden op landerijen van de fundatie en hij mag op kosten van de fundatie acht voeren hooi en veertien mudden haver laten halen. De eerste administrateur - eventueel zijn opvolger - zal erfstaatsters koets en haar twee paarden krijgen, doch als de koets is versleten en de paarden niet meer te gebruiken zijn, zullen die niet worden vervangen.

Het huis dat testatrice zelf bewoont, zal niet mogen worden verkocht maar zal eigendom blijven van de fundatie om vrij van huur te worden bewoond door de predikant/administrateur. In dat huis zullen moeten blijven alle schilderijen, kamerbehangsels, de vaste schilderijen aan de schoorsteen in de beste kamer met de vier portretten, de spiegel, stoelen, tafel, kroon en vloertapijten. De vergaderingen van de fundatie zullen in de beste kamer moeten worden gehouden. In een ijzeren kist in het kantoor moeten alle papieren van de fundatie bewaard worden. Het onderhoud van het huis zal door de fundatie worden bekostigd.

In een codicil, een aanvulling op haar testament, ook gemaakt op 22 augustus 1731, bepaalt testatrice nog dat de beide tafeltjes van 'petit point', één 'genaaid' door haar zelf en één door wijlen haar dochter, in de beste kamer van het huis van de fundatie moeten blijven. Het groene geborduurde kled van haar dochter heeft zij al gegeven aan juffrouw Alewijn.

Haar diamanten braseletten legateert zij aan de vrouwe Van Westerholt, geboren Sloet van Ruitenburg.

Als haar oom Johan Lemker voor haar komt te overlijden, zal het legaat van de zilveren inktkoker overgaan op de Vollenhoofse secretaris Van der Poel, om daarna altijd in het stadhuis van de stad Vollenhove, waar zij enige tijd heeft gewoond, te worden gebruikt.

Tot executeurs van haar testament kiest zij dr. Balthasar Munts, lid van de Gezworen Gemeente van Zwolle, en vrouwe Anna Gesina van Renoij, weduwe Ten Oever¹², die zij voor hun moeite het een en ander legateert. Als er belangrijke zaken aangaande de fundatie op de agenda komen, moeten de executeurs en de administrateur de Deventer burgemeester Jacob ten Brink daarbij betrekken. Ten Brink zal ook de Kamper predikanten behulpzaam zijn bij het vaststellen van het aantal studenten dat door de fundatie zal worden onderhouden.

Grafmonument

Johanna Margaretha had een ontwerptekening gemaakt van een grafkelder, waarin de stoffelijke resten van wijlen haar man en drie van haar kinderen zouden moeten worden bijgezet en waarin ook zijzelf haar laatste rustplaats wilde hebben. Hoewel in het testament niet wordt aangegeven in welke kerk deze grafkelder zou moeten komen, is het voor de hand liggend dat zij de Bovenkerk in Kampen bedoelde. Gedurende een aantal jaren stond zij erop te worden begraven in IJhorst, zoals uit een later document blijkt, maar in het testament dat zij kort voor haar dood maakte, noemt zij de Bovenkerk in Kampen waar haar laatste rustplaats zou moeten komen. De kosten van de bouw van de kelder en het bijbehorend monument had zij laten begroten op 1000 ducaten, te betalen uit de nalatenschappen van haarzelf en van wijlen haar man. Mocht het werk gedurende haar leven niet gereed komen, dan moesten haar executeurs daar voor zorgen. Anderen mochten niet in die kelder worden bijgezet. De jaarlijkse schoonmaakkosten en de kosten van het onderhoud zouden door de fundatie moeten worden gedragen. Om enige druk op het naleven van haar plan uit te oefenen, had zij bepaald dat de legaten pas zouden worden uitgekeerd als de grafkelder voltooid was. De erfgenamen van wijlen haar man die zich zouden verzetten tegen de betaling van de helft van de kosten van de grafkelder, zouden van de erfenis geheel worden uitgesloten. Die erfenis zou dan volledig komen aan haar nichten Anna Catharina Sloet en Johanna Reiniera Sloet of aan majoor Adriaan Sloet of diens nakomelingen.

Zendeling naar Persilvanien

De letter r in het woord Persilvanien in Johanna Margaretha's testament kan ook gelezen worden als een niet geheel voltooide letter n. In dat geval staat er Pensilvanien en moeten we denken aan Pennsylvania, de tweede staat van de Verenigde Staten van Amerika, in 1682 als een kolonie gesticht door William Penn (1644-1682). Deze Penn was de leider van een religieuze richting, de quakers genoemd. Quakers in de Nieuwe Wereld trokken onder zijn leiding naar het westen om in alle vrijheid van geloof en meningsuiting te kunnen leven in een gebied dat zij zelf zouden besturen. Zij waren

Het zegeltje in zwarte lak dat Johanna Margaretha Lemker afdruckte op haar testament van 22 augustus 1731.

was van kerkelijke hiërarchie en zij onderhielden geen sacramenten. In de tweede helft van de 17de eeuw werden in Amsterdam en Rotterdam door quakers wel diensten - maandvergaderingen genoemd - gehouden, dus ook in de Nederlanden was bij sommigen interesse voor die religieuze richting. De gereformeerden in ons land, die zeer hechtten aan sacramenten als doop en avondmaal, hebben de quakers mogelijk beschouwd als een groep die te bekeren was en daarom zendelingen naar Amerika gezonden. In de literatuur heb ik echter geen voorbeelden kunnen vinden van het sturen van predikanten naar de quakerkolonie. Of de Kamper fundatie een zendeling moest sturen naar de quakers in die kolonie of

naar de in dat gebied wonende indianen, laat ik daarom in het midden. Even heb ik nog gedacht dat het mogelijk ging om het zenden van een predikant naar Oost-Europa, waar in de streek Transsylvanië (nu een deel van Roemenië) protestanten woonden. Via het internet kwam ik op een dorp met de naam Persilvania, gelegen in het zuiden van Roemenië, maar het idee dat daar in de 18de eeuw een Kamper zendeling heen zou worden gezonden heb ik laten varen.¹³ Het gebied werd beheerst door moslims, die misschien het daar van ouds gewortelde oosters-orthodoxe geloof tolereerden, maar zeker geen zendelingen uit de Nederlanden zullen hebben toegelaten.

Van gedachten veranderd

Al na een jaar was Johanna Margaretha voor wat haar testament van 1731 betreft van gedachten veranderd. Zij maakte voor schepenen van Deventer op 31 augustus 1732 een nieuw testament. Van de inhoud van die wilsbe-

schikking zijn slechts enkele punten bekend. In een Kamper stadsregister liet zij op 7 februari 1733 in aanwezigheid van twee schepenen door een secretaris een testamentscodicil registreren waarin zij Luier Egbert Daendels, burgemeester van Kampen, machtigde om onmiddellijk na haar overlijden haar besloten testament uit haar kantoor te halen.¹⁴ Dit testament, dat dus het document moet zijn dat zij het jaar daarvoor in Deventer had laten opstellen, had zij opgeborgen in een grote blikken doos. Daendels moest het op de gebruikelijke wijze door de Kamper schepenbank laten openen en registreren. Tevoren moest hij zorgen dat de kasten door de overheid werden verzegeld en dat haar lijk, gewikkeld in een wassen kleed en gelegd in een loden kist, naar IJhorst werd getransporteerd om te worden bijgezet zoals in haar testament beschreven stond.

De in haar eerste testament genoemde executeurs-testamentair worden in het codicil niet genoemd; waarschijnlijk koos zij voor de uitvoering van haar tweede testament andere executeurs. Daendels, die haar neef was, werd alleen voor de uitvoering van bovengenoemde zaken gemachtigd. Dat deze neef bij haar uit de gunst is geraakt, blijkt uit een aantekening van 21 maart 1735.¹⁵ Daarin staat dat zij de volmacht aan die neef intrekt en hem zijn eerder toegezegde legaten ontnemt. Voor schepenen van Deventer had zij een nieuwe beschikking gemaakt en daarin tot haar gevolmachtigde benoemd de Deventer burgemeester Jacob ten Brink, de man die zij als adviseur van haar fundatie had aangewezen in haar eerste testament.

In het Deventer archief is geen testament of codicil van Johanna Margaretha te vinden. Een testament van haar is niet ingeschreven in de betreffende registers en het is ook niet geregistreerd na opening, zodat het waarschijnlijk ging om een besloten testament dat door de erflaatster werd meegenomen zonder dat een kopie in de Deventer secretarie werd gedeponeerd. Dat Johanna Margaretha's Deventer testament niet haar laatste was, zal nog blijken.

Verkoop van onroerend goed

Behalve in verband met testamenten treffen we haar naam ook aan in andere zaken. Zo verkocht zij in 1726 een huis op de Vloeddijk aan Hendrick Jan Vos, in 1733 een huis in de Nieuwstraat op de hoek van de Botervatsteeg aan het echtpaar Hendrik Nieuwenburgh en Femmigjen van Suitloo, in 1734 een huis Achter het Vleeshuis aan Paul Janssen Krut en ook in 1734 een huis op de hoek van de Ekstersteeg aan Johannes Violet.¹⁶

Met betrekking tot die huizenverkoop werd haar door enkele potentiële erf

genamen van wijlen haar man een proces aangedaan. De processtukken zijn niet alle bewaard gebleven, slechts een ongedateerde repliek, opgesteld omstreeks 1737/1738 door de advocaat Nessink, is nog aanwezig.¹⁷ De heren Reinier Adriaan Gansneb genaamd Tengnagel tot het Hogehuis, drost van IJsselmuider, en zijn broer Lodewijk Arent Gansneb genaamd Tengnagel

Nabij deze boerderij aan de Spijkersboersweg (nr. 7) in Kamperveen stond het fraaie buitenhuis De Swanenpol, dat Johanna Margretha Lemker liet afbreken.

tot Olthuis, zonen van een broer van wijlen de man van Johanna Margretha, waren het er niet mee eens dat zij onroerend goed had verkocht dat afkomstig was van wijlen haar man en dus onder fidei-commis stond.

In een ellenlang verhaal, opgesplitst in 448 artikelen, geven de eisers aan dat de weduwe Gansneb genaamd Tengnagel in gebreke is gebleven om te voldoen aan twee gerechtelijke kennisgevingen, namelijk ten eerste het geven van een behoorlijke staat van de onder het verband van fidei-commis staande goederen met de eis tot het goed onderhouden van die goederen en ten tweede het stellen van borgen of cautie ten einde de waarde van die goederen niet te verkleinen. De eisers zeggen dat zij de erfgenamen van deze goederen zijn en zij willen dat deze in de staat blijven of in de staat hersteld worden zoals ze waren op de sterfdag van hun oom. Wel zijn de eisers van menig dat de weduwe, die na het overlijden van haar kinderen in het bezit was gekomen van die goederen, formeel geen inventaris behoefde te geven of borgen te stellen, maar zij heeft met voorbedachte rade nagelaten die goederen in stand te houden.

De eisers noemen de verkoop van de vier huizen zoals hiervoor al vermeld. Deze huizen kwamen volgens hen uit wijlen hun ooms bezit. Verder noemen zij de teloorgang van het erf en goed De Swanenpol aan de

Spijkerboersweg bij Kamperveen. De bomen langs de oprijlaan heeft zij laten kappen en de hof en de boomgaard vernield. Het 'logabele' herenhuis, het boerenhuis en de schuur heeft zij tot op de grond laten afbreken, waarna zij de vrijgekomen materialen heeft verkocht of elders gebruikt. Wat tevoren een 'plaisante' buitenplaats was, is nu 'een droevig spektakel der verwoesting'.

Ook verwijten de eisers haar dat zij van twee boerenerven op Kamperveen de huizen en het verder getimmerde heeft laten slopen en daarna de lege erfsteden afzonderlijk heeft verpacht. Hierdoor zijn de bij die erven behorende landerijen in waarde verminderd, want die worden los verhuurd, zodat er geen mest op wordt gebracht en ook weinig onderhoud aan wordt gepleegd. De weduwe, zo zeggen eisers, maakt voortdurend ruzie met haar pachters, zodat die zo gauw zij van anderen land kunnen huren, haar de rug toe keren. Een hof in de Nieuweweg in IJsselmuiden, tijdens haar huwelijk aangekocht, dus voor de helft wijlen haar mans bezit, heeft zij ook nog verkocht.

De eisers geven toe dat de weduwe van bovengenoemde goederen het vruchtgebruik had, maar naar hun mening had zij daarvan niets mogen verkopen. Anders was het nog gesteld met een kamp land in het ambt Oldebroek, gelegen naast de herberg De Posthoorn in de buurt van de havezate Wittenstein. Deze kamp had zij verkocht aan Reijer Cornelissen. Het was een mooi stuk land, rondom beplant met hoge en zware eikenbomen, die zij tevoren al had laten kappen en verkocht. Deze kamp was haar bezit niet, want op de Veluwe mogen echtelieden elkaar geen onroerend goed nalaten. Wel mogen echtelieden elkaar over en weer het vruchtgebruik geven, maar dat is niet gebeurd, want tijdens het leven van haar man heeft de weduwe nimmer een testament gemaakt. Alle van hun oom afkomstige onroerende goederen in Gelderland zijn dus na de dood van haar kinderen niet aan de weduwe vervallen, maar aan hen, aldus de eisers. Verder bevond zich in de nalatenschap van hun oom een obligatie van 2200 gulden ten laste van de provincie Gelderland, kantoor van Zutphen. Die obligatie is afgelost aan de weduwe zonder dat zij daar enig recht op had.

Bladzijdenlang gaan de aantijgingen tegen de weduwe door. Aan het einde van het stuk wordt nog verhaald dat Johanna Margaretha zich tegen hun oorspronkelijke eis had verweerd door te stellen dat haar huwelijksvoorwaarden teniet waren gedaan door het latere testament van haar man en dat zij volgens dat testament geen inventaris behoefde te geven. Ook had haar man haar vrijgelaten om diens nalatenschap te vermaken aan diegene van zijn familie die zij zou uitkiezen, zonder rekening te houden met

naaste familie. Er zouden volgens haar wel twintig personen in leven zijn die in aanmerking kwamen. Dat was volgens eisers niet juist, want zij stelden dat het spreekwoord luidde 'de naaste in den bloede erft den goede'. Volgens hen heeft de weduwe niet alleen een onverzoenlijke haat tegen hen, maar ook tegen hun nakomelingen, waarvan alleen nog een kind leeft, dat tot die haat geen enkele aanleiding heeft kunnen geven. Zij willen dat de weduwe wordt verplicht hun afschriften te geven van alle originele documenten, charters en eigendomsbewijzen en om alle onroerende goederen weer in de oorspronkelijke staat terug te brengen.

Op 1 maart 1738 gaf de Hoge Bank, het hoogste rechtsorgaan in de stad Kampen, Johanna Margaretha opdracht om op de eerstkomende rechtszitting na Pasen de heren Tengenagel van dupliek te dienen.¹⁸

Het laatste testament

De dupliek, als die al ingebracht is, heb ik niet aangetroffen in het archief. Het is de vraag of het stuk wel is ingebracht, want gedurende de rest van het jaar 1738 komt de naam van de weduwe niet in de protocollen van de Schepenbank of de Hooge Bank voor. Misschien begon zich bij haar een ziekte te openbaren waardoor zij niet in staat was aan de opdracht van de Hoge Bank te voldoen.

Acht maanden later, namelijk op 28 oktober 1738, toen zij inderdaad ziek was, maakte zij opnieuw, geassisteerd met Hendrik Betseen als haar momber, een besloten testament waarin zij om te beginnen al haar eerder gemaakte testamenten tenietdeed.¹⁹

Speciaal herroept zij in haar laatste uiterste wil het testament dat zij had gemaakt op 31 augustus 1732 ten overstaan van schepenen van Deventer. Vervolgens legateert zij aan de Bovenkerk, de Buitenkerk en de Armenstaat de voorgeschreven bedragen en aan laatstgenoemde instelling bovendien nog een som van 2000 gulden. Aan de Bovenkerk legateert zij ook een grote zilveren lampetschotel, welke vermaakt moet worden om te worden gebruikt bij het Heilig Avondmaal en de Heilige Doop. De familiewapens die erop zijn aangebracht moeten erop blijven. De legaten die zij eerder heeft besproken aan burgemeester Van der Lindens nichten en aan mevrouw De Leveston geboren Alewijn herroept zij niet.

Tot haar erfgenamen benoemt zij haar [half]broer Jan Beeldsnijder Steenberg, haar beide neven Anthony Pieter en Jan, zonen van haar overleden broer Rutger Lemker van Breda, verder Margarita Elisabeth, Johanna Geertruid Sophia en Caspar Willem Carel, allen wonende te Maastricht, zijnde de kinderen van wijlen haar broer Jan Lemker, en tenslotte haar

Een van de vier zilveren avondmaalsbekers die door de erfgenamen van Johanna Margaretha Lemker aan de Bovenkerk werden aangeboden.

Foto: Kerkelijk Bureau van de Ned. Herv. Kerk in Kampen.

zuster Rudolphina Anna Lemker weduwe Ellents, of haar beide kinderen Coenraad Wolter en Johanna Geertruid Ellents, alles te delen in vier gelijke delen.

Ook in dit testament neemt zij de bepaling op dat vóór haar nalatenschap mag worden verdeeld, er in de Bovenkerk een fraai graf met grafmonument voor haar moet worden gemaakt, waarin de stoffelijk overschotten van haar, haar man en haar twee kinderen moeten worden bijgezet. Een ontwerp voor dat monument [waarschijnlijk het al eerder genoemde] is in haar boedel te vinden. Nadat het graf gesloten is, mag het nooit meer worden geopend.

Wijlen haar man had haar in zijn testament van 31 maart 1712 de macht gegeven om in haar eigen testament delen van zijn nalatenschap te vermaken aan zijn familie, echter zonder gehouden te zijn zijn naaste verwanten tot erfgenamen te benoemen. Zij had zelf ook recht op een deel van haar mans nalatenschap wegens de legitieme portie van haar overleden kinderen en wegens afbetaling van schulden die haar man gemaakt had voor hij met haar trouwde. Voor wat er van haar mans nalatenschap verder nog over is, benoemt zij tot

erfgenaam voor de ene helft Adriaan Sloet, majoor in het regiment van de overste Mulert, en voor de andere helft de oudste dochter en de oudste zoon van de onlangs overleden landrentmeester Sloet tot Lindenhorst.

Johanna Margaretha overleed op 29 oktober 1738, een dag nadat zij haar laatste testament maakte. Zij werd op 4 november daaraanvolgend begraven in de Bovenkerk.

Opening van haar testament

Bijna twee maanden later, op 24 december 1738, werd ten overstaan van twee schepenen haar laatste testament geopend, gelezen en afgeschreven in het testamentsregister op verzoek van burgemeester Jan Beeldsnijder

Steenbergen, Geertruid Maria Eeckhout weduwe van de ontvanger Rutger Lemker van Breda, namens haar zonen Anthony Pieter en Jan, en Rudolphina Anna Lemker van Breda weduwe van de landschrijver [van Drente] Wolter Hendrick Ellents, die alle drie aanwezig waren. Verder waren aanwezig de heren Reinier Adriaan Gansneb genaamd Tengnagel tot het Hoogehuis, drost van IJsselmuiden, en Lodewijk Arend Gansneb genaamd Tengnagel tot Olthuis.

Beide laatstgenoemden zullen bij het voorlezen van het testament waarschijnlijk wel even hun teleurstelling hebben moeten verbergen, want niet zij, zijnde verwanten van vaderszijde, maar leden van de familie Sloet, waartoe de moeder van haar man behoord had, waren door Johanna Margaretha tot erfgenamen van de goederen van haar man benoemd.

De heren Gansneb genaamd Tengnagel hebben er niet in berust dat zij niets van de erfenis kregen. Op 28 januari 1739 dienden zij bij het Kamper gerecht een eis in om te worden erkend als erfgenamen van Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel.²⁰ Daartegen werd op 5 maart van hetzelfde jaar geprotesteerd door dr. J. van Hattum, gevolmachtigde van de familie Sloet. Afschriften van dit schriftelijk protest werden op 6 maart door de roedendrager Evert Moulin bezorgd bij burgemeester Jan Beeldsnijder Steenbergen en de beide heren Tengnagel.²¹ Op 9 maart verscheen Jan Beeldsnijder Steenbergen voor de Schepenbank om te verklaren dat hij de eisen van de Tengnagels ongefundeerd vond, maar dat hij zich niet verder met de zaak wilde inlaten dan waartoe hij volgens het recht zou worden verplicht. Ook een kopie van Beeldsnijders verklaring werd bij de heren Tengnagel bezorgd.²² Vervolgens protesteerde Van Hattum op 27 juni nogmaals namens zijn principalen tegen de eisen van de Tengnagels.²³ Op 13 juli begonnen dezen op een andere wijze tegen de benoemde erfgenamen van Johanna Margaretha Lemker van Breda en Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel te ageren.²⁴ Zij eisten nu niet direct een deel van de erfenis op, maar zij wilden dat er twee onpartijdige personen zouden worden aangesteld om alles te inventariseren en voorlopig te administreren, totdat er zou zijn uitgemaakt wie het meeste recht hadden op de nalatenschap. In deze eis stemde de Schepenbank toe.

Dit is het laatste wat er over de zaak te vinden is. Waarschijnlijk heeft de Kamper rechtbank de familie Sloet de erfenis toegewezen, want zelfs een leek op het gebied van het recht kan uit de testamenten van zowel Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel als diens vrouw Johanna Margaretha Lemker van Breda afleiden dat de eis van de beide Tengnagels ongefundeerd was.

Het in 1679 door Johanna Margaretha's schoonmoeder verworven huis in de Oudestraat (nr. 97) werd in oktober 1738 ten behoeve van de inning van de 50ste penning door de erfgenamen van J.M. Lemker douairiere Gansneb gen. Tengnagel opgegeven als door hen geërfd onroerend goed. Door die erfgenamen werd het in 1744 verkocht; de hypotheek die de koper nodig had, werd verstrekt door de oud-burgemeester J. Beeldsnijder Steenberg die, zoals uit het bovenstaande blijkt, één van de erfgenamen van Johanna Margaretha was.

In het koor van de Bovenkerk ligt een fraai bewerkte steen die blijkens het opschrift alleen het graf dekte van Johanna Margaretha Lemker en niet van haar man en kinderen:

Johanna Margaretha Lemker/Amplissimi Et Generosissimi/Hermannii Wolteri/Baronis Gansneb Dicti Tengnagel/Reipubl. Camp. Consulis Vidua/ Nata 15 septembr. 1685/Et Denata 29 Octobr. 1738/Hoc Tegitur Tumulo/

Grafsteen van Johanna Margaretha Lemker, weduwe van Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel. Bovenkerk, zerk nr. 342.

Grafsteen van Pieter Harmen Verhoef en zijn tweede vrouw Johanna Geertruida Sophia Ellents, een van de erfgenamen van Johanna Margaretha Lemker. Bovenkerk, zerk nr. 341.

[Johanna Margaretha Lemker, weduwe van de hoogedelachtbare en edele Herman Wolter Baron Gansneb genaamd Tengnagel, raadslid van de stad Kampen, geboren 15 september 1685 en overleden 29 oktober 1738, begraven in dit graf]

Een grafkelder ligt er niet onder. Als die kelder er ooit geweest is, is deze bij de restauratie van de Bovenkerk in het midden van de 20ste eeuw verwijderd en zijn de stoffelijke resten die er in lagen elders in de kerk herbegraven.

Naast deze zerk ligt een exemplaar in dezelfde stijl welke het graf heeft gedekt van Pieter Harmen Verhoef en diens vrouw Johanna Geertruijt Sophia Ellents. Laatstgenoemde, overleden in 1783, was een dochter van Rudolphina Anna Lemker, de zuster van Johanna Margaretha en een van haar erfgenamen. De overeenkomst tussen beide zerken is groot, waarschijnlijk zijn ze door dezelfde steenhouwer vervaardigd. Dat kan betekenen dat de erfgenamen van Johanna Margaretha haar grafsteen pas vele jaren na haar dood hebben laten maken, doch niet volgens haar wens, want een monument kan men de, overigens fraaie steen, niet noemen.²⁵

Na haar dood hebben de erfgenamen van Johanna Margaretha het door haar gelegateerde zilverwerk door de Kamper zilversmid Anthonie van Laar laten vermaken tot schalen, bekens en kannen. Op de nog aanwezige bekens is het samengevoegde wapen van haar en haar man gegraveerd en de tekst: **Sacr. Usii Super Eccl. Camp[ens]s Don[a]v[i]t/Joh. Marg[are]ta Lemker Vid. W.H. Gansneb/Dict. Tengnagel Consulis Obiit 29 Oct./1738.**²⁶

[Te gebruiken bij de sacramenten in de Bovenkerk van Kampen. Geschonken door Johanna Margareta Lemker, weduwe van W.H. Gansneb genaamd Tengnagel, raadslid, gestorven op 29 oktober 1738.]

Noten

1. Zie voor namen van leden van de Raad en Gezworen Gemeente en stadssecretarissen: K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit* (Uitgegeven in 1985 als deel 8 in de serie Kamper Genealogische en Historische bronnen)
2. Zie: Jhr. H.H. Roëll, *Genealogie van het geslacht Lemker*. Opgenomen in de Kamper Almanak 1951-1952. Zie ook: Jos Mooijweer und Christian de Savornin Lohman, *Johannes Lemker aus Bentheim, Stadtsekretär und Bürgermeister van Vollenhove (Overijssel)*.
3. Zie: A.J. Mensema, *Van Breda, een Kampens geslacht*. Artikel in Gens Nostra, jaargang 1975.
4. Zie voor de afkomst van Wolter Herman Gansneb genaamd Tengnagel: Jhr. H.H. Roëll, *Bijdrage tot de genealogie Gansneb genaamd Tengnagel*. Opgenomen in De Nederlandse

Leeuw, jaargang 1939.

5. Dankbaar gebruik heb ik gemaakt van de vele in eigen beheer uitgegeven publicaties betreffende de Oudestraat van Henk van den Hoven. Over een periode van vele eeuwen zijn in de door hem opgestelde lijsten de bewoners en/of huurders van huizen in de Oudestraat te achterhalen.
6. Zie: J. Estié, *Een tafeltje voor de burgemeestersdochter van Kampen, Adriana Sibylla Gansneb genaamd Tengnagel*. In: *Antiek*, 27ste jaargang nr. 4. en *Geschiedenis van Kampen. deel 1* (Kampen, 1993), artikel van E.F.L.M. van de Werdt, *Materiële cultuur tot circa 1800*. Bij beide artikelen is een foto van het tafeltje opgenomen.
7. In het Album Studiosorum van de Utrechtse universiteit is de naam van Reinier Lodewijk Gansneb genaamd Tengnagel helaas niet te vinden, zodat niet is te achterhalen welke studierichting hij volgde. Ook de beide graven van Rechteren zijn niet in het album ingeschreven. Uit een onlangs verschenen publicatie blijkt dat het Album een groot aantal lacunes bevat. Zie: Aart de Groot en Otto J. de Jong (red.), *Vier eeuwen theologie in Utrecht* (Zoetermeer, 2001). Met dank aan Jaap van Gelderen die mij op de publicatie wees.
8. Rechterlijk Archief Kampen (hierna genoemd RAK), inv. nr. 147.
9. Een nalatenschap met de last van fidei-commis moet door de erfgenaam in diens testament worden nagelaten aan door de oorspronkelijke erflater aangewezen personen.
10. RAK, inv. nrs. 156-162. Zie voor de bewerking van de besloten testamenten: K. Schilder, *Besloten testamenten 1655-1809*. (Uitgegeven in 2001 als nr. 21 in de serie *Kamper Genealogische en Historische Bronnen*)
11. Ostagiers- of gijzelaarspenningen werden door het stadsbestuur van Kampen uitgereikt aan de twaalf Kamper burgers die in 1674 door de terugtrekkende Franse troepen waren meegenomen om te dienen als borgens voor de betaling van een dwangsom. Onder de gijzelaars waren secretaris Rutger van Breda en burgemeester Anthonie Beeldsnijder Steenberg. De penning van één van hen zal waarschijnlijk door Johanna Margaretha zijn gelegateerd.
12. Anna Gesina van Renoij was weduwe van de in 1728 overleden Gerrit Jan ten Oever, die van 1722 tot zijn dood lid was van de Kamper Gezworen Gemeente. Hoe de realtie was tussen Johanna Margaretha Lemker en haar executeurs-testamentair heb ik niet kunnen achterhalen.
13. Met dank aan de archiefmedewerker Menno Koopstra, die de in het Italiaans gestelde tekst op de website voor mij heeft gelezen.
14. RAK, inv. nr. 100, Letter J (na de letter R), 07.02.1733.
15. RAK, inv. nr. 100, Letter J (na de letter R), 21.03.1735.
16. RAK, inv. nr. 70, fol. 286v en RAK, inv. nr. 71, fol. 33, fol. 51 en fol. 58v.
17. RAK, inv. 110, stukken betreffende civiele procedures.
18. RAK, inv. nr. 50, fol. 91.

19. RAK, inv. nr. 149, fol. 255v.
20. RAK, inv. nr. 101, letter J. 05.03.1739. In het stuk wordt 28.01.1739 genoemd als datum waarop de heren Tengnagel een clandestiene inleiding tot de goederen hadden gedaan.
21. RAK, inv. nr. 101, letter J. 05.03.1739. De gicht [ambtelijke verklaring] van de roedendra-ger, gedateerd 06.03.1739, staat in de marge van het stuk.
22. RAK, inv. nr. 101, letter J.
23. RAK, inv. nr. 101, letter J.
24. RAK, inv. nr. 50, fol. 105.
25. Zie: K. Schilder, *Inventaris van de zerken in de Bovenkerk* (Uitgegeven in 1988 als deel 10 in de serie Kamper Genealogische en Historische Bronnen)
26. M.G. Wildeman beschrijft in *De Wapenheraut*, jaargang 12, 1908, op blz. 278/279 het zilver dat bij Kamper kerkgenootschappen in gebruik is. Van Johanna Margaretha Lemker was het volgende afkomstig. Een zilveren broodschotel (1400 gram), twee schenkkannen (960 en 990 gram), vier bekers (elk 470 gram). Alles gegraveerd met een familiewapen. Anno 2001 zijn nog slechts de vier schenkkannen aanwezig. Waarschijnlijk is het andere van haar legaat afkomstig zilverwerk verdwenen in de jaren 40 van de vorige eeuw. Dit verdwenen zilverwerk was door de Nederlands Hervormde Gemeente van Kampen naar elders verstuurd om te worden gerestaureerd, maar het is nooit teruggekomen; het is gestolen of zoekgeraakt tijdens de oorlog.